

II. KAYSERİ VE YÖRESİ KÜLTÜR, SANAT VE EDEBİYAT BİLGİ ŞÖLENİ (10-12 NİSAN 2006)

KAYSERİ'DE BİR YER ADI: PERSEK

Galip GÜNER*

ÖZET

Konusu yer adlarını incelemek ve nasıl verildikleri üzerinde değerlendirmeler yapmak olan *toponimi*, dil biliminin ilgi çeken araştırma alanlarından biridir. Bu bağlamda *toponimi* (yer adı bilimi) *onomastiğin* (özel ad bilimi) bir alt kolu olmasına rağmen genel anlamda coğrafya, tarih, sosyoloji, jeoloji gibi pek çok bilim dalıyla sıkı bir temas içerisindedir. Bu bildiri Kayseri'de bir yer adı olan Persek üzerinde yukarıda zikredilen bilimlerin çalışmalarından ve verilerinden de yararlanılarak bir köken incelemesi yapılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Onomastik, Toponimi, Coğrafya, Tarih, Etimoloji.

Sosyal bilimlerin son zamanlarda üzerinde önemle durduğu konulardan biri de tabiat ve kültür ilişkisidir. Her bilim dalı bu ilişkiyi kendi sahası bakımından çözümlenmeye, açıklamaya ve tahlil etmeye gayret etmektedir. Bu tahlil denemeleri devam edip giderken başka bir yönden tabiat ve kültür ilişkilerinin açıklığa kavuşturulmasında son derece değerli veriler ortaya koyan bir bilim dalı daha bulunmaktadır: *Toponimi* (yer adı bilimi). Konusu yer adlarını incelemek olan *toponimi*, dar anlamda dil biliminin bir alt kolu, genel anlamda ise özel adları ele alan *onomastiğin* (özel ad bilimi) bir dalıdır. *Toponimi* aynı zamanda arkeoloji, tarih, folklor, coğrafya, jeoloji, botanik, antropoloji, sosyoloji gibi diğer bilimlere de yakından ilgilendirmekte ve onlarla doğrudan bir ilişki içerisinde bulunmaktadır.¹

Bahaeddin Yediyıldız tarafından yapılan bir araştırmada Türkiye'de yer adı verme usulleriyle ilgili olarak elde edilen verilerde yer adlarının çoklukla boy, oymak, aşiret ve şahıs adlarıyla doğal olgulardan hareket edilerek meydana getirildikleri ortaya konulmuştur. Bunların dışında XVI. asır tahrir defterlerinde eski yer adlarına da tesadüf edildiğini belirten araştırmacı antik dönemden ve Bizans'tan kalması muhtemel olan bu yer adlarının oranının %20'yi geçmediği ve bunların da büyük çoğunluğunun Türkçe söylenişe uydurularak muhafaza edildikleri; hatta bazılarının başına Türkçe sıfatların eklendiği sonucuna ulaşmıştır.² Bu bağlamda Anadolu'da yer adları değerlendirilirken bu tespitlerin dikkate alınması ve incelemelerin bu doğrultuda yapılmasının daha sağlıklı olacağını düşünüyoruz.

* Arş. Gör., Erciyes Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Kayseri; gunerg@erciyes.edu.tr

¹ Bahaeddin Yediyıldız, "Türkiye'de Yer Adı Verme Usulleri", *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri*, 11-13 Eylül 1984-Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1984, s. 25.

² Yediyıldız, *agm.*, s. 28-30.

Yeni adıyla Kapıkaya, bu bildiriye konu olacak eski adıyla Persek köyü, Kayseri'nin Tomarza ilçesine bağlı olup coğrafi konum olarak 33 derece 32 dakika batı boylamı ve 35 derece 44 dakika kuzey enlemleri arasında yer almaktadır.

Köyün rakımı 1500 metredir. Doğusunda Harsa (Güzelsu), batısında Travşın (İncili), kuzeyinde Şiraz, güneyinde Köpekli (Turanlı) köyleri ile çevrilidir. Kapıkaya Köyü'nün doğusunda Toros dağlarının uzantısı olan Aygörmez Dağı yer alır. Kapıkaya Köyü, Kayseri'ye 50 km. ve Tomarza'ya 10 km. uzaklıktadır. Köyün temel geçim kaynakları tarım ve hayvancılıktır. Bunun dışında büyük şehirlerde ve çevre bölgelerde mevsimlik inşaat işçisi olarak çalışanların sayısı da bir hayli fazladır. Köy taş ocakları bakımından da zengin bir jeolojik yapıya sahiptir.³

Köyün etnik yapısıyla ilgili olarak S. Burhanettin Akbaş'ın *Kayseri Yöresine Yerleşen Türk Boyları ve Akraba Toplulukları* adlı kitabında Persekler ve Varsaklar Cemaati olarak geçen bir topluluktan söz edilmekte ve:

“Persekler (Tomarza'nın Köyü):

a- Avşar ve Dulkadirli Türkmenleri meskun.

b-Bugün adı Kapukaya olarak değiştirilmiştir.⁴

Varsak Cemaati:

a-Türkmen.

b-16. yy. 'da Malya Nahiyesi'nde (Tomarza) meskun.

c-Belki de Tomarza'nın Persek Köyü. Yeni adı Kapıkaya.”⁵ bilgileri verilmektedir.

Akbaş'ın *Persek* adının *Varsak*'tan geldiği yönündeki ikinci yorumu Türkçenin ünsüzlerinin değişme şekilleri dikkate alındığında bize göre doğru değildir⁶; çünkü *Varsak* adının Eski Türkçe *bar-* “varmak” fiilinden *bar-sa+k* ve ön seste *b-* > *v-* değişimiyle *varsak* şeklinden geldiği yönündeki izahlar tarihçiler ve Türkologlar tarafından kabul görmüştür.

Aynı araştırmacı *Kayseri'de Yörükler ve Türkmenler* adlı çalışmasında Zamantı Bölgesi'ne yerleşmiş olan yörüklerle ilgili olarak şöyle bir açıklama yapmaktadır: “1530 yılına ait 998 numaralı *Muhasebe-i Diyar-ı Bekr ve Arap ve Zülkadriye Defteri*'nde geçen Zamantı Yörükleri ifadesi dikkatimi çekti. Bu terim bu hâliyle bana ait olmayıp 1530 yılına aittir. Bu bölgede Dulkadirli'ye (Maraş) bağlı Zamantı, Çörümşek, Hınzırı ve Gömülgen, Göstere ve Pınarbaşı adlarıyla geçen yerleşim yerlerindeki yörüklerin adları bu tabloya çıkarıldı. Göstere, bugünkü Tomarza ilçesinin hudutlarındaydı. Pınarbaşı, aynı adla bugün de vardır. Hınzırı ve Gömülgen ise Akkışla, Sarioğlan ilçelerinin bulunduğu alandı. Zamantı ise genel manada Bünyan ile Pınarbaşı ilçelerinin arasındaki alan olmakla beraber bu nahiyeye de bölümlere ayrılmıştı. Bugün Pınarbaşı ilçesinin Melikgazi köyü

³ Köy hakkında ayrıntılı bilgi <http://www.persek.ogretmeni.com/> sitesinden elde edilebilir.

⁴ S. Burhaneddin Akbaş, *Kayseri Yöresine Yerleşen Türk Boyları ve Akraba Toplulukları*, Kayseri, 1997, s. 108.

⁵ Akbaş (1997), s. 122.

⁶ Galip Güner, *Türk Dilinde Ünsüz Değişmeleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2003.

civarındaki alan Zamantı Kalesi, Bünyan'ın Samağır köyü ve civarı Çörümşek olarak adlandırılıyordu.”⁷

Bu bilgilerin hemen altında verilen tabloda, zikredilen defterde geçen oymakların adları, açıklamalar ve yaşadıkları yöreler alfabetik olarak dizilmektedir. Bu tabloda *Persenk* yöresi de bulunmakta olup açıklama olarak Mengin köyü verilmiş ve yaşadıkları bölge olarak da Zamantı açıklaması yapılmıştır.⁸ Bütün bu açıklamalardan ve delillerden hareketle diyebiliriz ki *Persenk* 16. yüzyılda Türkmen yörüklerinin yaşadığı bir yerleşim yerinin adıdır.

Persek yer adıyla ilgili olarak dikkate alınması gereken açıklamalardan biri Sevan Nişanyan'a aittir. Nişanyan, Persek adıyla ilgili olarak şunları söylemektedir: “Persek zannediyorum Ermenice Parsik'ten bozma olmalı. Esasen ‘İranlı(lar)’ demektir. Genel teamül olarak eskiden beri ‘yabancı(lar)’ ve bilhassa ‘doğulu yabancı(lar)’ anlamında da kullanılır. Yabancı bir unsurun (belki Kürt, Zaza ya da Türk bile olabilir) gelip yerleştiği yere verilen tipik bir isimdir. Verdiğiniz diğer ihtimallerin (1. Noksan, 2. Kağnı tekeri parçası, 3. Yapı taşı) köy adı olarak kullanılması pek olası gözüküyor. ‘İranlılar’ anlamında Parsik o devir tarihlerinde çok geçen bir nitelemedir. Aziz Grigor'un kendisi de tabii Pahlavuni sülalesinden bir Parsik'tir.”⁹

Nişanyan'ın görüşleri özellikle bölgenin etnik yapısını iyi bilememesinden dolayı tartışmaya açıktır. Zira Persek köyünde bir etnik unsur olarak Kürtlerden veya Zazalardan söz edilmesi mümkün değildir. Eğer *Parsik* sözcüğü yabancılar anlamında bir etnik topluluk için kullanılmışsa bu unsur kesinlikle Türklere aittir.¹⁰ İkinci olarak S. Burhaneddin Akbaş tarafından incelenen *Muhasebe-i Diyar-ı Bekr ve Arap ve Zülkadriye Defteri*'nde oymak adı olarak geçen *Persenk* şekli dil mantığı ve sözcüklerin değişme kuralları bakımından Nişanyan'ın dayanak olarak ortaya attığı *Parsik*'le alakalı görünmemektedir.

Persek sözcüğü Antalya ve yöresi ağızlarında “eksik”; Denizli ve yöresi ağızlarında ise “Kağnıda, tekerleğin çıkmaması için dingilin ucuna takılan demir çivi” anlamlarında kullanılmaktadır.¹¹

Bize göre Persek yer adı Farsça “*pârseng* (پا رسنگ)” sözcüğünden bozulma yoluyla ortaya çıkmıştır. Sözcük önemli sözlüklerde şu şekillerde geçmekte ve açıklanmaktadır: Ferheng-i Fârisî'de “*pârseng*: Terazinin iki kefesini eşitlemek için bir kefesine konulan taş, pâseng.”¹², Steingass'ta “*pâr-*

⁷ S. Burhaneddin Akbaş, *Kayseri'de Yörükler ve Türkmenler*, Kayseri, 2005, s. 239.

⁸ Akbaş (2005), s. 241

⁹ <http://sureyyahoca.sitemynet.com/sayfalar/yorumlar.htm>

¹⁰ (Geniş bilgi için bk.) Faruk Sümer, *Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları-Oğuzlar (Türkmenler)*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 1999.

¹¹ *Derleme Sözlüğü*, IX. C., Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s. 3432.

¹² Muhammad Mo'in, (*Ferheng-i Fârisî*) *A Persian Dictionary, An Intermediate Persian Dictionary*, Vol. 1, A-X (KH), 8. edition, Amir Kabir Publishing Corporation, Tahrân, 1992, s. 654.

sang: Tartıda dengeyi sağlayan şey.”¹³, *Burhân-ı Katı*'da “Pâseng manasınadır ki terazinin hafif kesesine tesviye ve ta'dil için astıkları nesnedir. Ekseriya taş asarlar. Amme *persenk* ve *denk taşı* dahi derler. Yükün hafif tarafına ve kayıklara dahi korlar.”¹⁴, *Ferheng-i Ziyâ*'da “*parseng*: Terazinin gözlerini denkleştirmek için hafif taraflarına ilâve edilen taş. Yükün hafif taraflarına, kayıklara da konur.”¹⁵, *Redhouse Sözlüğü*'nde “*pâr-seng*: Terazinin gözlerini eşitlemek için hafif tarafa konulan ağırlık”¹⁶, *Resimli Türkçe Kamus*'ta “*persenk*: Terazinin eksikliğini ikmal için bir gözüne konulan taş.”¹⁷

Persenk, *Meninski Sözlüğü*'nde de bulunmaktadır. Meninski bu sözcüğün aslını *bârsenk* (بار سنك) olarak vermektedir. Sözcüğün değişime uğramış *bersenk* ve *persenk* şekillerinin de bulunduğunu gösteren Meninski anlam olarak da “terazinin gözlerini denkleştirmek için konulan taş” açıklamasını yapmıştır.¹⁸

Persenk sözcüğü ayrıca “konuşurken gereksiz tekrarlanan söz, virdizeban” anlamını da taşımaktadır ki bugün daha çok *pelesenk* şeklinde yaygınlık kazanmış bulunmaktadır.¹⁹ Ancak biz *Persek* yer adının bu anlamlandırmayla ilgili olduğunu düşünmüyoruz.

Bu açıklamalardan iki sonuca ulaşılabilir. Ya sözcük Farsça *pâre* “parça” > *pâr* (pâre muhaffefi)²⁰ + *seng* “taş” sözcüklerinin birleşmesi (*pâre+seng* > *pârseng*) ve daha sonra halk ağzında gerileyici bir ünlü benzeşmesiyle *persenk* şekline dönüşmesiyle²¹ ya da Meninski'nin belirttiği verilerden hareketle Farsça “yük” anlamındaki *bâr* ve “taş” anlamındaki *seng* sözcüklerinin bir araya gelmesiyle (*bâr+seng* > *bârseng*) oluşmuştur. Meninski'nin açıklamaları “yük taşı, denk taşı” gibi bir anlamlandırmayı mümkün kıldığından mantıklı gibi görünse de diğer sözlüklerde böyle bir izahın bulunmaması bizi birinci sonucun doğruluğunu kabul etmeye yöneltmektedir.

Kanaatimizce sözcükteki değişiklikler Türkçenin yabancı sözcüklere uyguladığı benzeştirme ve değiştirme kurallarına uygun olarak şöyle bir seyir izlemiştir: *pârseng* > *persenk* > *persek*. Bu değişim sürecinde sözcüğün sonunda yer alan *-nk* ikiz ünsüzü tekleşerek, yani *-n-* ünsüzü düşerek sözcük (*tüfeng* > *tüfek*, *fışeng* > *fışek* gibi örneklerde olduğu üzere)²² *persek* şeklini almıştır. Sözcüğün

¹³ F. Steingass, *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, 2. edition, Library du Liban Publishers, Beirut, Lebanon, 1998, s. 230.

¹⁴ Mütercim Asım Efendi, *Burhân-ı Katı*, (hazırlayanlar) Mürsel Öztürk, Derya Örs, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s. 578.

¹⁵ Ziya Şükûn, *Farsça-Türkçe Lûgat/Gencine-i Güftâr-Ferheng-i Ziyâ*, I. C., MEB. Yay. , İstanbul, 1996, s. 418.

¹⁶ Sir James W. Redhouse, *Turkish and English Lexicon*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 432.

¹⁷ Raif Necdet Kestelli, *Resimli Türkçe Kamus*, (hazırlayanlar: Recep Toparlı, Belgin Tezcan Aksu, Canan Selvi Kanoğlu, Seyfullah Türkmen), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2004, s. 384.

¹⁸ Franciscus á Mesgnien Meninski, *Thesaurus Linguarum Orientalium; Turcicae-Arabicae-Persicae*, I. C., Simurg Yay., İstanbul, 2000, s. 772.

¹⁹ *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 10. baskı, Ankara, 2005, s. 1592; Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, 13. baskı, Ankara, 1996, s. 861; Ketselli, *age.*, s. 384.

²⁰ bk. *Burhân-ı Katı*, s. 577; *pâr* > *per*'in yer adlarında kullanılışıyla ilgili olarak bk. Gunnar Jarring, *Central Asian Turkic Place Names-Lop Nor and Tarım Area-*, Stocholm, 1997, s. 331.

²¹ Sadettin Özçelik, “Türkçedeki Kullanılan Farsça Kelimelerde Görülen Ses Olayları”, *Türk Dili*, S. 612, Aralık 2002, s. 1034.

²² Özçelik, *agm.*, s. 1039.

Persenk ve *Persek* biçimiyle yer adı olarak kullanılışı yukarıda zikrettiğimiz *Muhasebe-i Diyar-ı Bekr ve Arap ve Zülkadriye Defteri* ile Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti kayıtlarınca da tanıklanmaktadır.²³ *Persek* Köyü'nün taş ocakları bakımından çok zengin, köy halkının da özellikle taş duvar işçiliği alanında ustalaşmış olmasının anlam uyuşması bakımından görüşlerimi destekleyen önemli kanıtlar olduğuna inanıyorum.

Bu bağlamda *Persek* yer adının Ermenice bir sözcüğe dayandırılmasını doğru bulmuyorum. Ayrıca Cumhuriyet döneminde yer adları Türkçeleştirilirken *Persenk* > *Persek* köyünün adının anlam bağlantısı düşünülerek *Kapıkaya* olarak değiştirilmesinin de önemli olduğu kanaatini taşıyorum.

KAYNAKLAR

Akbaş, S. Burhaneddin, *Kayseri Yöresine Yerleşen Türk Boyları ve Akraba Toplulukları*, Kayseri, 1997.

_____, *Kayseri'de Yörükler ve Türkmenler*, Kayseri, 2005.

Derleme Sözlüğü, IX. C., Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, 13. baskı, Ankara, 1996.

Güner, Galip, *Türk Dilinde Ünsüz Değişmeleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2003.

Jarring, Gunnar, *Central Asian Turkic Place Names-Lop Nor and Tarım Area-*, Stocholm, 1997.

Köylerimiz, Dahiliye Vekâleti Mahallî İdareler Umum Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 1933.

Meninski, Franciscus á Mesgnien, *Thesaurus Linguarum Orientalium; Turcicae-Arabicae-Persicae, I. C.*, Simurg Yay., İstanbul, 2000.

Mo'în, Muhammad, (*Ferheng-i Fârisî*) *A Persian Dictionary, An Intermediate Persian Dictionary*, Vol. 1, A-X (KH), 8. edition, Amir Kabir Publishing Corporation, Tahran, 1992.

Mütercim Asım Efendi, *Burhân-ı Katı*, (hazırlayanlar) Prof. Dr. Mürsel Öztürk, Dr. Derya Örs, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.

Özçelik, Sadettin, "Türkçedeki Kullanılan Farsça Kelimelerde Görülen Ses Olayları", *Türk Dili*, S. 612, Aralık 2002, s. 1033-1041.

²³ *Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü* tarafından yayımlanan 1916 tarihli *Kayseri Sancağı Haritası*'nda *Persenk* kaydı (پر سنك) bulunmaktadır. 1933 yılında *Dahiliye Vekâleti Mahallî İdareler Umum Müdürlüğü* tarafından yayımlanan *Köylerimiz* adlı çalışmada köyün adı *Persenk* olarak geçmektedir. Kazası Develi, vilayeti ise Kayseri olarak kayıtlıdır. (bk. *Köylerimiz*, Dahiliye Vekâleti Mahallî İdareler Umum Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 1933, s. 617.) 1977 yılında yayımlanmış olan *Türkiye Mülki İdare Bölümleri-Belediyeler*, *Köyler* adlı eserde ise köyün adı *Kapıkaya* olarak belirtilmiş ve parantez içerisinde *Persek* adı eklenmiştir (bk. *Türkiye Mülki İdare Bölümleri-Belediyeler*, *Köyler*, İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, Seri: II, Sayı: 5, 1977, s. 497).

- Öztürk, Mürsel, *Farsça Dilbilgisi*, Murat Kitapevi Yayınları, Ankara, 1995.
- Kestelli, Raif Necdet, *Resimli Türkçe Kamus*, (hazırlayanlar: Recep Toparlı, Belgin Tezcan Aksu, Canan Selvi Kanoğlu, Seyfullah Türkmen), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2004.
- Redhouse, Sir James W., *Turkish and English Lexicon*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2001.
- Steingass, F., *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, 2. edition, Library du Liban Publishers, Beirut, Lebanon, 1998.
- Sümer, Faruk *Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları- Oğuzlar (Türkmenler)*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 1999.
- Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 10. baskı, Ankara, 2005.
- Türkiye Mülki İdare Bölümleri-Belediyeler, Köyler*, İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, Seri:II, Sayı: 5, 1977.
- Yediyıldız, Bahaeddin, “Türkiye’de Yer Adı Verme Usulleri”, *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri, 11-13 Eylül 1984-Ankara*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1984, s. 25-41.
- Ziya Şükûn, *Farsça-Türkçe Lûgat/Gencine-i Güftâr-Ferheng-i Ziyâ*, MEB. Yay. , C. 1, İstanbul, 1996, s. 418.